

ZÂTÎ'NİN BİR GAZELİNİN GÖSTERGEBİLİM AÇIDAN İNCELENMESİ**Mustafa Uğurlu ARSLAN*****ÖZ**

Göstergebilim üzerine çağdaş araştırmalar, Amerika'da Charles S.Peirce, Avrupa'da Saussure ile başlar ve 1960'lı yıllardan günümüze kadar büyük gelişmeler kaydeder. A.J. Greimas ise ilk defa bir metnin işleyiş biçimlerini ve göstergeler sistemindeki anlamsal yapıların eklemelişlerini ortaya koymuştur. Türkiye'de ise son yıllarda edebi eserlerin yapısalılık, psikanaliz ve Epiküryen yaklaşımların yanı sıra göstergebilim açısından da incelendiği ve tahlil edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Edebiyat araştırmacıları tarafından dîvân şiiri metninin de sıklıkla göstergebilim açısından incelendiği gözden kaçmaz. Bu çalışmanın amacı klasik şiirimizin önemli isimlerinden biri olan Zâtî'nin bir gazelini, göstergebilimin "gönderge, gösterge, kavram alanı ve çağrışım değerleri" açısından ele alıp incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Gönderge, Zâtî, Gazel

SEMiotics ANALIZE OF A ONE OF ZÂTÎ'S GHAZEL**ABSTRACT**

Contemporary researches on semiotics have begun by Charles S. Peirce in America and Saussure in Europe. Thereafter semiotics has made progress from 1960's to present. Firstly A.J. Greimas has carried out text machinery and semantic structures of articulation in sings system. It has been seen that try to analiz literary works by semiotics also structuralism, psychoanalysis and Epicurean method in Turkey recently. Besides *Dîvân* poetry often has been analyzed by semiotics by researchers. The aim of this work is to analyze *Zâtî*'s poem by referent, indicators, concepts and connotations values in semiotics.

Keywords: Semiotics, Referent, Zâtî, Ghazel.

Giriş

Klasik edebiyatımızda metin şerhi geleneğinin ortaya çıkmasında; dîvân şiirinde kullanılan ortak malzeme, kendine has imaj ve hayaller, dil, biçimsel özellikler önemli bir yere sahiptir. Metin şerhi üzerine yapılan çalışmalar, bir yerde klasik metin şerhinin sınırlarını belirleme açısından büyük önem arz etmektedir.¹ Klasik edebiyatımızda metin şerhi "metni esas alan geleneksel metin yorumlama yöntemidir. Bu yöntem metni anlama, yorumlama ve açıklama esasına dayalı olarak eskiden beri uygulanmıştır" (Genç, 2008: 367). Eski edebiyata karşı çıkanlar, Tanzimat'la birlikte yeni bir edebiyat oluşturma çabası içersine girmişlerdir. Bu çabalar ciddi anlamda bir sonuç vermiş ve zamanla klasik metin şerhi ile birlikte modern metin tahlilleri de kendisini hissettirmeye başlamıştır.²

* Okutman, Dicle Üniversitesi

¹ Bk. KILIÇ, Atabey, (2009) "Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/6 Fall*.

TANYILDIZ, Ahmet, (2009) "Mesnevî Şerhlerinde Sözden Ma'nâya Yorum Farklılıkları", *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları (Prof. Dr. Cem DİLÇİN adına), Volume 4/6, s.407-426, Fall*.

YENİTERZİ, Emine, (1992) "Metin Şerhiyle İlgili Görüşler", *İLESAM I. Eski Türk Edebiyatı Kollojumu'nda sunulan bildiri*.

ÖZKAN, Ömer, (2011) "Hermeneutik ve Klasik Metin Şerhi", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Volume 4 Issue1, Summer*.

² Bk. AKIN, Hüsrev, (2009) "Fuzûlî'nin 'görgeç' Redifli Gazelinin Göstergebilim Açısından İncelenmesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/6 Fall*.

Tarih boyunca sözlü ve yazılı anlatılar oluşturan insanoğlunun ürettiklerinin anlamlandırılabilmesi için araştırmacılar sürekli, ifadeleri anlama stratejileri uygulamışlardır. Bu uygulamalar, yapısalcılık, postyapısalcılık, psikanaliz ve göstergebilim gibi çeşitli anlamlandırma sahalarıdır. Bunlardan biri olan göstergebilim, sosyal hayattaki bütün göstergeleri inceleyen bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Göstergebilim için, (semiotics, semiology) jest ve mimikleri, dinî ayinleri, edebiyat eserleri ve müzik parçalarını; dille tasvir eden; dilsel olmayan bütün olgular ise dil metaforuna dönüştürerek açıklamaya çalışan bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Göstergebilimle yapılan bir metin çözümlemesinde, metnin yüzey yapısından hareket edilerek derin düzeydeki yapıya açıklık getirilmeye çalışılır. Saussure'ün dili bir göstergeler sistemi olarak tanımlanmasından sonra dilbilimciler, dilin işleyiş yapısını açıklarken din, tarih ve kültür merkezli bir yaklaşımı reddettiler. Rus Biçimciler ise metni açıklarken aynı mantıkla hareket edip *yazınsallığın* peşine düştüler. Edebi bir metnin nerede, ne zaman, kim tarafından yazıldığının bilinmesi bir fayda sağlamaz; önemli olan metnin işleyiş yapısını yani *yazınsallığı* incelemektir.

Yapısalcılık ve sonrasında geliştirilen göstergebilim edebiyat sahasında daha çok anlatıya dayalı metinlere uygulanmış; şiir tahlillerinde Greimas ve J. Kristeva gibi isimler tarafından sıklıkla göstergebilime başvurulmuştur. Göstergebilimin kuramsallaşmasına büyük katkı sağlamış olan Roland Barthes'ın çalışmalarını genelde roman ve öyküler üzerine yoğunlaştırması, göstergebilimin şiir alanında uygulanmaya uygun olmadığı fikrini uyandırmıştır. Greimas, “şiirsel söylemin, yazın kavramıyla aynı uzantıda olmadığını; ilke olarak şiirin gerçekleştiği dilden bağımsız olduğunu” (Rifat, 1983: 330) söyleyerek göstergebilimin şiir metinlerine uygulanmasına kapı aralar. Greimas'ın yaklaşımının esası, bir metnin iç işleyiş biçimlerini ve göstergeler sistemindeki anlamsal yapıların eklemeliğini incelemektir. Kısaca açıklamak gerekirse “göstergebilim, yazınsal bir metnin anlamlı yapılarını betimleme ve açıklama olanağı verir. Yazınsal bir metnin göstergebilimsel analizi, kesin olarak metni nesnelleştirmeye olanak veren yöntemlere dayanır” (Uçan, 2006: 49). Bu açıdan yaklaşıldığında şiir metinlerinin de en az diğer metinler kadar nesnelleştirmeye uygun oldukları görülür. Nitekim ülkemizdeki göstergebilim çalışmalarının edebiyat sahasında daha çok şiir metinleri üzerine yoğunlaştığı gözden kaçmaz.

Rousseau (2007: 1) “Bir insan başka biri tarafından hisseden, düşünen ve kendine benzeyen bir varlık olarak tanındığı anda ona kendi hislerini ve düşüncelerini iletme arzusu ya da gereksinimi bunun araçlarını aramaya yöneltir” der. Tüm metinler de aslında okura bir şeyler iletme arzusu ile yazılmıştır. İşte göstergebilim de insanın insan için ne ifade ettiğini ve dünyanın insan için ne anlama geldiğini araştıran bir bilimdir. Diğer bir ifadeyle “göstergebilim kuramı, bir anlamlı bütün, sözgelimi bir yazınsal ya da bilimsel söylem, bir görüntü, mimarlık yapısı, bir tiyatro gösterisi bir müzik yapıtı vb. hangi anlamsal katmanlardan oluşuyor, bunu bir üst dil aracılığıyla dizgeleştirerek sunmayı

ÖZUYUN, Ali Rıza, (2014), “Zâti'nin ‘Hazer Et’ Redifli Gazelinin Yapısalcılık Açısından İncelenmesi”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 10, 58-67.

Bkz. YILDIRIM, ALİ, (2012) “Epikürizm ve Bâkî'nin Bir Gazeli Üzerine”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer*.

amaçlar” (Rifat, 2007: 91). Umberto Eco için ise gösterge sınırsızdır. Eco’ya göre “bir şeyin anlam taşıyıcı olması gösterge niteliği kazanması için yeterlidir. Göstergeyi şu veya bu anlamda yorumlamak görevi ise yorumlayıcıya bırakılmıştır” (Toklu, 2011: 20). Göstergebilim yaklaşımıyla yapılan metin çözümlemesinin esası, *gösterge* kavramına dayanır. “Gösterge, genelde, bir şeyin yerine duran, bir şeyi temsil eden, bir şeye işaret eden bir şey olarak anlaşılır” (Altuğ, 2008: 10). Yazınsal düzlemde göstergeler, günlük kullanımlarının dışına çıkabilir; farklı anlamları çağrıştıracırlar. Edebi metinlerde “göstergeler pek çok bildiri iletirler, her göstergenin ise tek bir gösterilene yoktur, çoğul anlamlar kapsayabilirler” (Aktulum, 2004: 141).

Bu çalışmada Zâtî’in bir gazeli göstergebilim açısından incelenmeye çalışıldı. Gazelde yer alan göstergelerin kavram alanı ve çağrışım değerleri dörtten fazla ise bu tablolarla gösterildi. Gazel içerisinde bazı beyitleri gösterge, gönderge ve çağrışım alanları çerçevesinde incelerken bazı beyitler ise ayrıca, uyumluluğu açısından Greimas’ın 6 eyleyenli modeli ile tahlil edildi.

Klasik edebiyatımızda bir şiirin gazel, kaside, na’t ya da rubâi gibi adlarla anılması okura, o şiirin şekil özelliklerini belirten göstergeler olarak bir fikir verir. Yine klasik şiirimizde şairler kelimelerle adeta tablolar çizmede mahirdirler. Örneğin ateş unsuru etrafında özellikle onun rengi bu tabloların tasavvurunda çok önemli rol oynamaktadır. Erguvan, gül, gonca ve kan şairlerde ateşi çağrıştıran göstergelerdir. Çalışmada bir gazel ele alınacaktır, dolayısı ile incelememize buradan başlanırsa “gazel” 5 ile 15 beyit ya da 5 ile 10 beyit arasında yazılan bir nazım biçimidir ve bu sayılar, gazeldeki beyitlerin adedini ifade eder.³ Ayrıca gazelerde mahlaslara yer verilmesi, makta ve matla beyitlerinin olması o gazelin biçimsel boyutundaki kapalılık göstergesini yine kendi içerisinde ifade etmektedir. Dolayısıyla “gazel” kelimesi de bir göstergedir ve kendi içerisinde göndergesel anlamlara sahiptir.

Metnin Göstergebilim Açısından Yorumlanması

Klasik şiirimizin en önemli şairlerinden biri olan Zâtî, adeta kelimelerle oynayan bir cambaz gibidir. Hayatının sonlarına doğru geçinmek için kum falı bakan Zâtî, bu maharetini sanki gazellerine de yansıtmıştır.

Nitekim o, hayal gücünün zenginliği, ince zekâsı ve nüktedan yapısından dolayı şiirlerinde adeta kelimelerle resim çizen bir ressam gibidir.⁴ Bu sebeple onun bir gazeli gösterge bilim açısından yorumlanmaya çalışıldı. Metnin tahlili yapılırken zaman zaman aynı gazelle ilgili Cihan Okuyucu’nun gazel şerhine başvuruldu.⁵

³ Bk. DİLÇİN, Cem (2000) *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.104.

OKUYUCU, Cihan, (2004) *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul, Kapı Yayınları, s.174.

⁴ Bk. TARLAN, Ali Nihat (1970), *Zâtî Dîvânı*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

OKUYUCU, Cihan (2006) *Gazel Bahçesi*, İzmir: Sütun Yayınları.

ÇELTİK, Halil (2012) “Zâtî’nin Hazer Et Gazeli”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter, s. 745-752.*

SELÇUK, Bahir (2012) “Zâtî’nin ‘Gördüm’ Redifli Gazeli Üzerine Tasavvufi Bir Tahlil Denemesi”, *Erdem Dergisi*, s.205-222.

SERDAROĞLU, Vildan (2006) “Sosyal Hayat Işığında Zâtî Dîvânı”, İstanbul: İSAM.

⁵ Bkz. OKUYUCU, Cihan *a.g.e.*, s.76.

mef â' ilün mef â' ilün mef â' ilün mef â' ilün

Benem deryâ-yi eşkinde vücûdî ' ayn-ı nûn olmuş
Kenâr-ı âbda ' aks-i şecer-veş ser-nigûn olmuş

Şarâb içenleri va' iz niçün öldürmelü dirsın
Rızâ vir emrine Hakkun sözün hadden birûn olmuş

Kodum bir sıfır dâğı sîne de olan elif üzre
' Alâmet bir iken ' ışkâ görenler didi on olmuş

Şu denlü irdi tîrûn zahmı cisme ey kemân-ebrû
Gören didi be bu ucdan uca ' ayn-ı ' uyûn olmuş

Tabîbüm nâr-ı derdün Zâtî'yi bir derde tuş itdi
Saru benziñ görenler didiler eyvâ be bu nolmuş
(Tarlân, 1970:101)

1.Beyit:

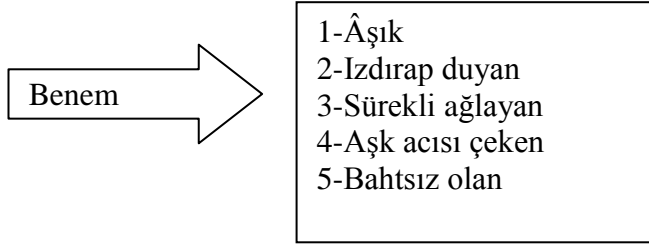
Benem deryâ-yi eşkinde vücûdî ' ayn-ı nûn olmuş
Kenâr-ı âbda ' aks-i şecer-veş ser-nigûn olmuş

(Vücudu gözyaşı denzinde nun harfi/balık gibi olan benim. Su kenarında ağacın yansıması gibi ters dönmüş olan benim.)

düşbed

Gösterge: Benem

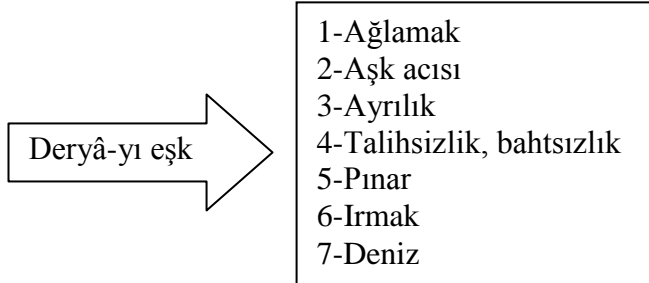
Göndergesel Anlam: Burada gerçek bir gönderge söz konusudur. Gerçek bir ben vardır. Yani bu ben şairin bizzat kendisidir. Sürekli ağlayan ben, aşkından ağlayan ben, gözyaşından adeta denizler meydana getiren ben, o denizde kayık haline gelip balık gibi yüzen yine ben...

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Deryâ-yi eşk

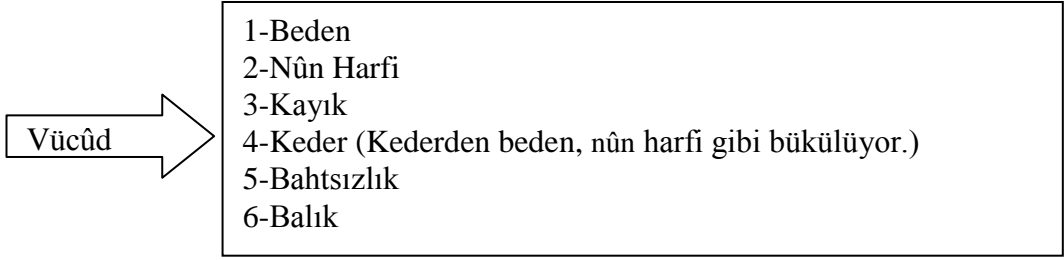
Göndergesel Anlam: Burada tamamıyla düşsel bir gönderge söz konusudur. Şair (âşık) ne kadar ağlarsa ağlasın gözyaşlarından bir denizin meydana gelmesi imkânsızdır. Fakat âşık, sevdiğinden ayrı düşmüş, bunu büyük bir bahtsızlık olarak görmüş ve bu sebeple öylesine ağlamıştır ki, gözyaşları sel olup akmış, pınar olup coşmuş ve denize dönüşmüştür.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Vücûd

Göndergesel Anlam: Burada hem gerçek hem de düşsel bir gönderge vardır. Vücut aşığın kendi bedenidir dolayısıyla gerçek bir göndergedir diyebiliriz fakat aynı vücut gözyaşı denizinde yüzen bir nûn harfidir. Nûn harfi şekil olarak kayığa benzemektedir. Şair aşk acısı ile nûn gibi bükülmüş ve kayığı andırır bir hal almıştır. Ayrıca nûn, balık anlamına da gelir. Şair aşk acısından belinin büküldüğünü harf anlamı ile ifade etmiş, gözyaşına battığını da balık anlamı ile kastetmiştir.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Ayn

Göndergesel Anlam: Hem gerçek hem de düşsel bir gönderge söz konusudur. Nitekim ayn, aynı, tıpkı anlamlarına gelmektedir. Bu kelime ayrıca Arapçada göz ve pınar anlamlarına da gelmektedir. Bu anlamlar itibari ile de gözyaşı ile irtibatlıdır.

1-Aynı, tıpkı

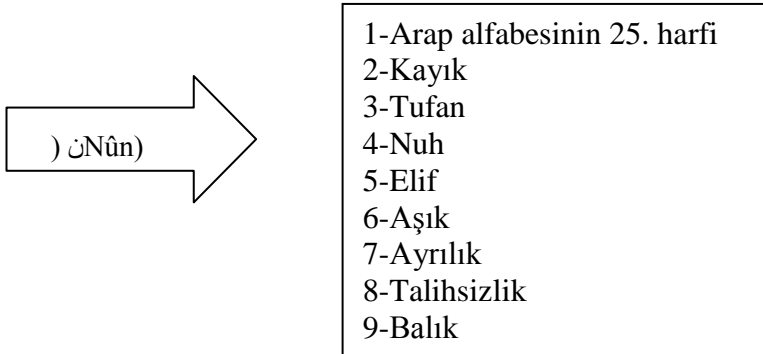
2-Göz

3-Pınar

4-Gözyaşı

Gösterge: Nûn

Göndergesel Anlam: Bu kelimedede hem gerçek hem de düşsel bir gönderge kendisini hemen hissettirmektedir. Nitekim nûn harfi Arap alfabesinin 25. harfi olması dolayısı ile gerçek bir göndergedir. Fakat metinde daha ziyade düşsel bir gönderge olarak karşımıza çıkmaktadır. Nûn (ن) harfi şekil olarak kayığa benzemekte ve içersindeki nokta ise kayığın içersinde oturan bir canlı gibi algılanmaktadır. Yine denizin üzerinde bir kayık ve içersinde bir insan olması telmih yolu ile bize Nuh tufanını da hatırlatmaktadır ki Nuh'un ilk harfi de nûndur. Yine nûn eğridir, onun doğru hali elif gibidir ve dimdiktir. Nûn gibi bükülmesi ayrılık, aşk, ızdırap ve kederdendir. Ayrıca nûn kelimesinin bir anlamının da balık olması münasebeti ile şair ilginç bir düşsel gönderge ile kendi gözyaşı denizinde balık olup yüzen bir aşığın tablosunu da bize çizmektedir.

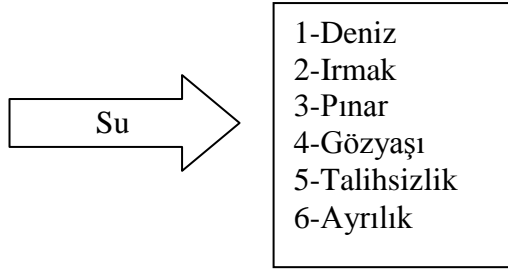
Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Kenâr

Göndergesel Anlam: Bu kelimedede gerçek bir gönderge vardır. Suyun kenarı, deniz kenarı gibi kullanımlar mevcuttur. Fakat kenar derken ön kısım, yan taraf, ön taraf, arka taraf da olabilir. Burada önemli olan suyun herhangi bir yerinde olmasıdır.

Gösterge: Âb

Göndergesel Anlam: Gerçek bir göndergedir. Tabiatdaki dört temel unsurdan (anâsır-ı erba) birisidir. Denizler, göller, pınarlar, ırmaklar ve gözyaşı hep sudan oluşan şeylerdir.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: aks-i şecer-veş

Yardım Eden: Burada şair anlatmak istediğini yani kendi içinde bulunduğu psikolojik durumu daha iyi ifade edebilmek için ağacın aksinin suya yansımalarını yardımcı unsur olarak kullanmaktadır. Böylece öznenin anlatmak istediği anlam arayışını kolaylaştırmaktadır. Tıpkı su kenarında bulunan ağacın suya yansımaları baş aşağı olduğu gibi şairin talihi, bahtı da tersine dönmekte, kader onun yüzüne gülmemektedir.

Göndergesel Anlam: Şair, ağaç ile kayık arasında da bir münasebet kurmuş gibidir. Nitekim ağacın aksi suda belirmekte. Su ve ağaç imgeleri bize uzak dahi olsa deniz ve kayığı hatırlatmakta ki kayığın hammaddesi ağaçtır.

Gösterge: Ser-nigûn

Göndergesel Anlam: Hem gerçek hem de düşsel bir gönderge vardır. Ağacın su kenarında baş aşağı görünmesi gibi aşığın da denizde kayıkla giderken suda baş aşağı görünmesi de gerçek bir göndergedir. Ancak ser-nigûn kelimesinin bir de düşsel göndergesi söz konusudur. Baş aşağı olmak bir deyimdir ve işlerin ters gittiğini, talihsizliği, bahtın tersine dönmesini ifade eder. Aşığın ağlaması, gözyaşından bir deniz oluşması, nun gibi eğilip bükülmesi hep bu talihsizlikten kaynaklanmaktadır.

Bu beyitte gönderici sevgilidir. Nitekim aşığa dert, ızdırap ve keder göndermektedir. Bu durumda “kötü talih, aşk acısı, keder, ızdırap nesne konumundadır. Âşık ise hem alıcı hem de özne konumundadır.

Gönderici: Sevgili

Nesne: Kötü talih, aşk acısı, keder, ızdırap

Özne: Âşık/şair

Alıcı: Âşık/Şair

2. Beyit:

Şarâb içenleri va'iz niçün öldürmelü dirsın

Rızâ vir emrine Hakkun sözün hadden birûn olmuş

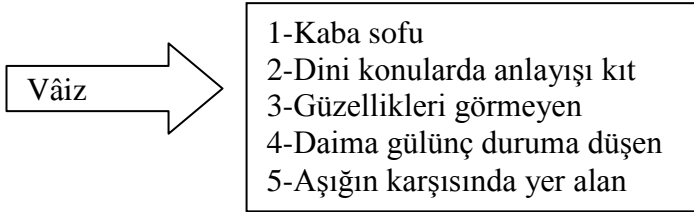
(Ey vaiz! Neden “Şarap içenleri öldürmeli.” Diyorsun. Allah’ın emrine rıza göster, sözün haddini aşmış.)

Gösterge: Şarap

Göndergesel anlam: Burada şarap hem gerçek hem de düşsel bir göndergedir. Gerçek anlamda şarap içilecek şey, bade, içki anlamlarındadır. Düşsel gönderge olarak ise şarap, İlahi aşk olabileceği gibi beşeri bir aşk da olabilir.

Gösterge: Vâiz

Göndergesel Anlam: Burada vâiz hem gerçek hem de düşsel bir göndergedir. Gerçek anlamıyla kaba sofu, dini konularda anlayışı kıt olan vaizdir. Düşsel bir gönderge olarak ise aşğın daima karşısında olan ve âşıkta bulunan özelliklerin kesinlikle kendisinde bulunmadığı kimsedir.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Niçin ‘öldürmeli’ dersin.

Göndergesel Anlam: Neden öldürülmesi gerekiyor diyorsun? Bu konuda yanlış hüküm veriyorsun. Haddini aşıyorsun. Allah’ın emretmediği şeyi sen emrediyorsun, içki içenler için hadd cezası yani dövmeden bahsedilirken sen öldürmeli diyorsun. Dolayısıyla bakara suresi 229. ayette⁶ ifade edilen “haddi aşan” kimselerden olarak zulmetmiş oluyorsun.

Gösterge: Rıza ver emrine Hakk’ın

Göndergesel Anlam: Allah’ın emrine rıza göster. Allah, öldürmeyi emretmiyor, sen de bu sınırı aşma. Haddini aşarak Allah’ın emrinin ötesinde hükümler vermeye kalkma.

Gösterge: Sözün hadden birûn olmuş

Göndergesel Anlam: Verdiğin hükümle haddini aşmışsın. Verdiğin hükümle Allah’ın verdiği hükmün ötesine geçmişsin. Yanlış hüküm verme. Haddini bil.

3. Beyit:

Kodum bir sıfır dâğı sînede olan elif üzre

⁶ Bunlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır, sakın hâddi aşmayın. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa işte onlar zulmetmiş olur. (Bakara Sûresi: 229. âyet.)

‘ Alâmet bir iken ‘ ışkâ görenler didi on olmuş

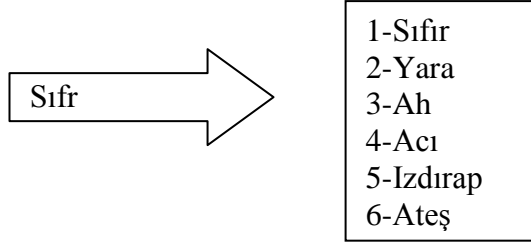
(Sînedeki elifin üzerine sıfıra benzer bir dağ “yara” koydum; görenler, “Evvelce aşkına belirti bir iken şimdi on olmuş” dediler.)

Gönderge: Kodum

Göndergesel Anlam: Burada gerçek bir gönderge görülmektedir. Bu kelime metinde koymak, bırakmak, çizmek anlamlarında kullanılmıştır.

Gösterge: Sıfır

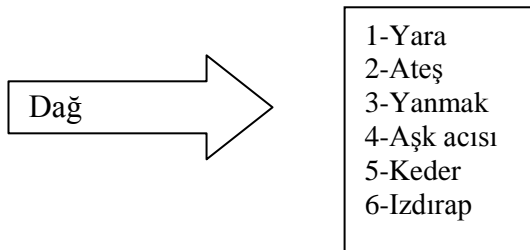
Göndergesel Anlam: Aşk ateşi sinede sıfıra benzer bir yara açmaktadır. Sıfır aynı zamanda güzel he denilen “he” harfine de benzediğinden ve elifle birlikte okunduğu zaman “âh” şeklinde okunmakta ve böylece aşğın çekmiş olduğu ızdırabı dile getirmektedir.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Dâğ

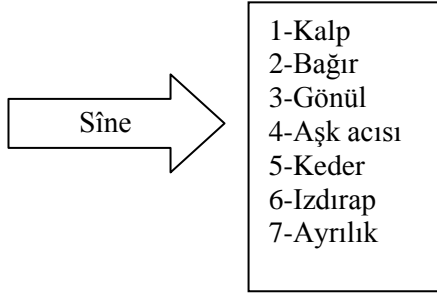
Göndergesel Anlam: Burada düşsel bir gönderge söz konusudur. Nitekim gerçekten gönülde var olan bir yara yoktur. Bu yara sevgilinin aşığa çektirdiği eziyet sonucunda ya da ayrılık sebebi ile aşğın manen hissetmiş olduğu acı, hüznün ve kederden kaynaklanan aşk yarasıdır. Fakat, Araplar “Aşk, ateşten bir parçadır” derler. Bu ateş sîneye düştüğü zaman orayı yakmakta, dağlamaktadır.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Sîne (Gönül)

Göndergesel Anlam: Gerçek anlamı ile göğüs, koyun, kalp ve bağır anlamlarına gelen sîne kelimesi beyit içersinde daha ziyade düşsel bir gönderge olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sine aşk acısının çekildiği, duyguların algılandığı mekândır. Aşığın bağı burada dağlanır, aşk acısı, ızdırıp ve keder hep burada hissedilir.

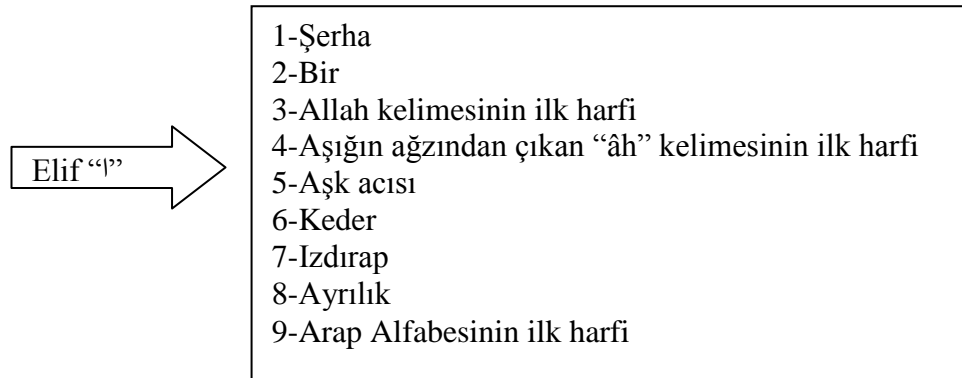
Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Elif

Göndergesel Anlam: Bu göstergede, hem gerçek hem de düşsel göndergeler bulunmaktadır. Elif Arapçada bir sayısını simgeler, sıfır yanına geldiğinde on olur. Şair elifi hem gerçek anlamı ile sayı değerinde kullanmış hem de düşsel bir gönderge olarak şerha anlamında kullanmıştır.

Düşsel gönderge olarak; elif harfi öncelikle şerhayı karşılamaktadır. Âşık, sinesine dağ yarası vurduğu gibi kesikler de açar. Elif kesige, sıfır ise dağ yarasına tekabül etmektedir. Ayrıca sayı olarak bir değerinde olan elif, yanına sıfıra benzeyen bir aşk yarası konulduğu zaman aşığın derdi birden ona çıkar. Bu yönü ile de aşk derdinin büyüklüğü dile getirilmiş olmaktadır.

Ayrıca, elif Allah lafzının ilk harfini temsil etmektedir ve “he” harfi ile yan yana geldiğinde ise “âh” kelimesi ortaya çıkar. Bu âh ise aşığın ağzından çıkan ve onun ızdırabını dile getiren bir âhtır.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Alâmet

Göndergesel Anlam: Bu kelime gerçek bir göndergedir. Nitekim bu kelimenin gerçek göndergesi belirti, iz, nişan anlamlarındadır.

Gösterge: Aşk

Göndergesel Anlam: Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu. Aşk ikiye ayrılmaktadır. Aşk-ı mecâzî ve aşk-ı hakîki. Bu yönüyle bakıldığında aslında aşk-ı hakîkiye ulaşmanın yolu aşk-ı mecâzîden geçmektir. Aşk-ı hakîki gerçek bir gönderge, aşk-ı mecâzî ise hem düşsel hem de gerçek bir göndergedir.

4.Beyit:

Şu denlü irdi tîrûn zahmı cisme ey kem ân-ebrû

Gören didi be bu ucdan uca ‘ayn-ı üyûn olmuş

(Ey keman kaşlı! Okunun yarası cisme öyle bir geçti ki gören; ‘Yahu bu adam uçtan uça göz göz olmuş’ dedi.)

Gösterge: Şu denlü

Göndergesel Anlam: Burada gerçek bir gönderge bulunmaktadır. “Şu denli” kelimesi; şu şekilde, öyle ki, öyle bir, beklediğimin çok üzerinde, bundan daha ötesi olamaz, şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda bu kelimedede bir acı duyma, ızdırab, keder anlamları da hissedilir gibidir.

Gösterge: İrdi

Göndergesel Anlam: Burada da gerçek bir göndergeden söz edebiliriz. Ulaşmak, varmak, en son sınıra ulaşmak, anlamlarındadır.

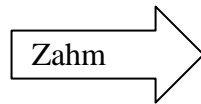
Gösterge: Tîr

Göndergesel Anlam: Bu kelime beyit içersinde düşsel bir gönderge olarak kullanılmıştır. Ok gerçek anlamı ile av ve savaş sırasında kullanılan yaylı bir silahtır.

Tîr kelimesinin beyit içersindeki göndergesel anlamı ise, sevgilinin kirpikleridir. Bu kirpikler arasından sevgili, aşığa her baktıkça kaş yayına takılmış oklar aşığın sinesine saplanır.

Gösterge: Zahm

Göndergesel Anlam: Burada şair bu kelimeyi düşsel bir gönderge olarak kullanmıştır. Çünkü sinedeki yara sevgilinin aşığa sitem dolu bakışları sonucunda oluşmuş olan aşk yarasıdır.

1-Yara
2-Sitem
3-Acı
4-Keder
5-Ayrılık

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Cism

Göndergesel Anlam: Bu kelimedede gerçek bir göndergeden söz edilebilir. Cism; beden, vücut, aşığın kendisi anlamındadır.

Gösterge: Ey

Göndergesel Anlam: Seslenme, nida olarak yer almakta ve gerçek bir göndergedir.

Gösterge: Keman-ebru

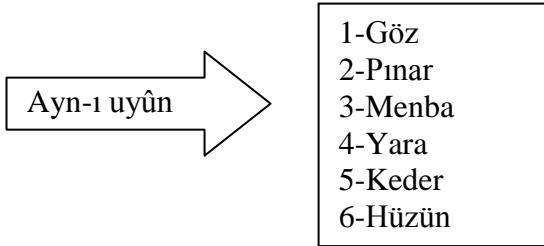
Göndergesel Anlam: Burada keman-ebru düşsel bir gönderge olduğu gibi aynı zamanda da yardım eden konumundadır. Çünkü şair sevgilinin kaşlarını bize anlatmak için “keman kaşlı” ifadesini kullanmakta böylece öznenin anlam arayışını kolaylaştırmaktadır.

Gösterge: Gören

Göndergesel Anlam: Gerçek bir göndergedir ve beyit içersinde özne 2 olarak yer almaktadır.

Gösterge: Ayn-ı uyûn

Göndergesel Anlam: Bu kelimeler biri diğerinin cem'idir ve düşsel göstergelerdir. Ayn'ın Arapçada bir anlamı göz demektir; diğer anlamı ise pınar, kaynak manasındadır. Aşğın bedeni sevgilinin kirpik okları ile göz göz olmuş, yaralanmış diğer bir ifade ile de aşğın vücudu, kanlar fışkıran bir kaynak ya da bir menba haline gelmiştir. Bu yaralar mecâzîdir. Aşğın yüreğindeki aşk acısını, dardını, kederini dile getirmek için böyle bir teşbihe başvurulmuştur.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Bu beyitte şair, yine okurun gözünde bir tablo çizmiştir.

Gönderen: Sevgilidir. Çünkü sevgili aşğı görünce kaşlarını çatmakta ve ona sitemkâr bir bakış atmaktadır.

Özne: Âşık/şair

Nesne: Sevgilinin ok yerine geçen kirpikleridir. Bakışları ile aşğın yüreğini dağlamaktadır.

Yardım eden: Bu beyitte yardım eden “gören” olarak tabloya dâhil olan kimsedir. Gönderenin yani aşğın içinde bulunduğu durumun daha iyi anlaşılmasına “Yahu bu adam uçtan uça göz göz olmuş” ifadesi ile yardımcı olmaktadır.

Aşğın durumu: Birisi tarafından yaralanan “yaralı”.Birisini seven yani iyi konumundadır.

Sevgilinin durumu: Birisini yaralayan, eziyet eden yani düşman. Kendisini seven birisine acı veren zulmeden konumundadır.

5.Beyit:

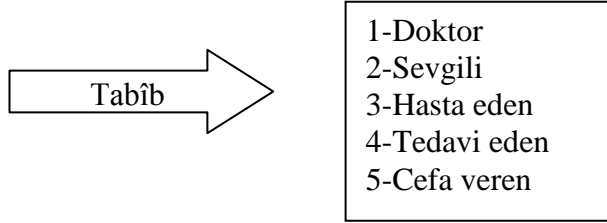
Tabîbüm nâr-ı derdün Zâtî'yi bir derde tuş itdi

Saru benziñ görenler didiler eyvâ be bu nolmuş

(Ey Tabibim! Derdinin ateşi Zâtî'yi öyle bir hale düşürdü ki, onun sarı benzini görenler, 'Eyvah be, buna böyle ne olmuş' dediler.)

Gösterge: Tabîb

Göndergesel Anlam: Burada hem düşsel hem de gerçek bir göndergeden söz edilebilir. Âşık bulunduğu durumdan memnun olmayıp sıkıntısını bir doktora iletebilir. Fakat bu beyitte daha ziyade düşsel göndergenin varlığı daha ağır basmaktadır. Çünkü burada tabîb sevgilinin kendisidir. Klasik şiirimizde doktor hem hasta eden hem de çare bulan sevgilidir. Bazen de Fuzûlî'de olduğu gibi derde çare bulması istenmeyen kimsedir. "Âşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabîb" mısrasında olduğu gibi.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Gösterge: Nâr-ı derd

Göndergesel Anlam: Burada düşsel bir gönderge bulunmaktadır. Klasik şiirimizde aşk derdi ateş gibidir ve düştüğü gönlü yakmakta, orada göz göz yaralar bırakmaktadır. Peki, aşığı dert ateşine düşüren şeyler nelerdir? Ayrılık, gurbet, kötü talih, vefasızlık, mukâbele görememe elemi, sevgilinin nazı.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

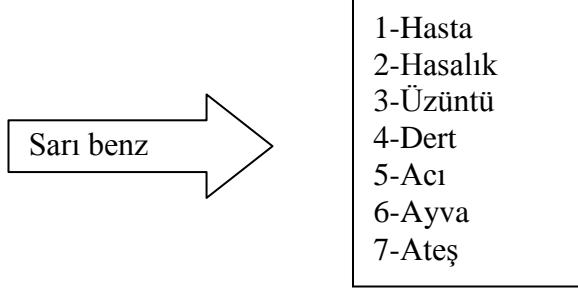
Gösterge: Derd

Göndergesel Anlam: Gerçek bir göndergesel anlam bulunmaktadır. Sevgili aşığı öyle bir hale getirmiştir ki dertten aşığın rengi, benzi solmuştur. Sapsarı kesilmiştir.

Gösterge: Sarı Beniz

Göndergesel Anlam: Hem düşsel hem de gerçek bir gönderge bulunmaktadır. Hasta bir insanın benzi sararabilir bu yönüyle gerçek bir

göndergedir. Aşk acısından, dertten, talihsizlikten vs. benzin sararması, ayvaya dönmesi, derdin olduğu yerde ateşin de zikredilmesi ve ateşin renginin de sarı olması hep düşsel göndergelerdir. Şair benzinin sarardığını dile getirdikten sonra, adeta bir ayvaya benzediğini de “eyvâ” sözcüğü ile açıkça dile getirmiştir. Nitekim eyvâ: eyvah, evet, ayva anlamlarına da gelmektedir.

Kavram Alanı/Çağrışım Değeri ve Tasarımlar

Bu beyiti de yine Greimas'ın 6 eyleyenli modeline göre değerlendirebiliriz.

Gönderici: Tabib'dir. Çünkü derd ateşini gönderiyor.

Özne: Âşık yani Zâtî'nin kendisidir.

Alıcı: Âşık, yine Zâtî'nin kendisidir

Nesne: Dert ateşidir.

Yardım eden: Aslında tabib bu beyitte üç farklı göndergesel anlama sahip gibidir. Hem gönderici, hem yardım eden hem de karşı çıkan. Klasik şiirimizde Tabib sevgilinin kendisidir. Zaman zaman aşığın isteklerine dertle karşılık vererek karşı çıkan konumunda, bazen de aşığın derdine derman olması yönüyle de yardım eden konumundadır. Burada özneyi harekete geçirmesi yönüyle de göndericidir.

Karşı Çıkan: Tabib/Sevgili'dir. Zaman zaman aşığın isteklerine dertle karşılık vererek sevgiliyi hedefinden uzaklaştırmaya çalışarak karşı çıkan konumunda bulunmaktadır.

Sonuç

Dîvân şiirinin ilmi çerçeve içerisinde pek çok açıdan ele alınması bu sahanın değerini eksiltmez bilakis şiirin uçsuz bucaksız anlam dünyasına yeni kapılar açması, günümüz insanının anlayışına sunulması açısından büyük önem arz etmektedir. Eco'ya göre, bir şeyin anlam taşıyıcı olması gösterge niteliği kazanması için yeterlidir. Klasik şiirimizde içerisinde birden fazla anlam katmanları barındıran binlerce beyit vardır ve bu beyitlerin bir kısmının göstergebilim açısından ele alınması, o şiirlere farklı bir bakış açısı ile bakmamızı sağlaması yönüyle de bu sahaya artı değer kattığı kanaatimizdir. Dolayısıyla bu makalede, klasik edebiyatımızın zirve şahsiyetlerinden Zâtî'nin bir gazeli, göstergebilim açısından ele alınarak, bir tahlil denemesi yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, Taylan (2008) *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1993) *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- GENÇ, İlhan, (2009) *III. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan (2006) *Gazel Bahçesi*, İzmir: Sütun Yayınları.
- PALA, İskender (2004) *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- RİFAT, Mehmet (1983) *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları (Temel Metinlerin Çevirisi)*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- RİFAT, Mehmet (2007) *Homo Semioticus*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RİFAT, Mehmet, (2009) *Göstergebilimin ABC'si*, İstanbul: Say Yayınları.
- ROUSSEAU, J.Jacques (2007) *Dillerin Kökeni Üstüne Bir Deneme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ŞEMSEDDİN SAMİ (2010) *Kamus-ı Türkî*, Ankara: TDK.
- TOKLU, Osman (2011) *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- UÇAN, Hilmi (2006) *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*, Ankara: Hece Yayınları.